

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT

**INTELECTUALITATEA INTERBELICĂ DIN NORDUL
MOLDOVEI**

Coordonator științific
Prof. univ. dr. Toader Nicoară

Doctorand
Anca Filipovici

Cluj-Napoca
2012

CUPRINS

INTRODUCERE.....	3
Considerații preliminare.....	3
Abordări conceptuale.....	17
Capitolul I - AMBIANȚĂ CULTURALĂ ÎN NORDUL MOLDOVEI INTERBELICE.....	21
Capitolul II - REȚEAUA DE ÎNVĂȚĂMÂNT SECUNDAR – SURSĂ PRIMARĂ DE FORMARE A INTELECTUALITĂȚII INTERBELICE NORD-MOLDOVENEȘTI.....	38
2.1 O diagnoză a învățământului secundar interbelic.....	38
2.1.1 Obiective și provocări.....	38
2.1.2 Viziuni și realizări.....	43
2.1.3 Politica educațională interbelică în slujba „intelectualismului”.....	47
2.1.4 Unificare prin românizarea învățământului.....	55
2.2 Structura școlară din zona de nord a Moldovei.....	61
2.2.1 Liceul „A. T. Laurian”, Botoșani.....	62
2.2.2 Școala secundară de fete „Carmen Sylva”, Botoșani.....	66
2.2.3 Institutul modern de domnișoare „I. G. Duca”, Botoșani.....	67
2.2.4 Liceul de băieți „Grigore Ghica”, Dorohoi.....	68
2.2.5 Liceul de băieți „Anastasia Bașotă”, Pomârla.....	70
2.2.6 Școala secundară de fete „Regina Maria”, Dorohoi.....	71
2.2.7 Liceul „Nicu Gane”, Fălticeni.....	72
2.2.8 Școala secundară de fete „Principesa Elena”, Fălticeni.....	74
2.2.9 Liceul „Ștefan cel Mare”, Suceava.....	75
2.2.10 Liceul de fete „Doamna Maria”, Suceava.....	78
2.2.11 Liceul particular evreiesc, Suceava.....	79
2.2.12 Liceul de băieți „Eudoxiu Hurmuzachi”, Rădăuți.....	80
2.2.13 Liceul de fete „Elisabeta Doamna” Rădăuți.....	81
2.2.14 Liceul de băieți „Principele Carol”, Gura Humorului.....	82
2.2.15 Liceul de băieți „Dragoș Vodă”, Câmpulung Moldovenesc.....	82
2.2.16 Liceul de băieți „Lațcu Vodă”, Siret.....	84
2.2.17 Liceul „internat” Vatra Dornei.....	85

2.3 Populația școlară nord-moldovenească.....	87
2.4 Viața școlară, între tentația politică și tentația creației.....	96
Capitolul III - STRUCTURI PROFESIONAL INTELECTUALE INTERBELICE ÎN NORDUL MOLDOVEI.....	102
3.1 Despre „pseudo-burghezi” sau profesionalizarea raportului dintre intelectual și cultură.....	102
3.2 Categoriile profesional-intelectuale moderne.....	110
3.2.1 Avocații și magistrații.....	110
3.2.2 Medicii.....	111
3.2.3 Profesorii secundari.....	112
3.2.4 Scriitorii și ziariștii.....	115
3.2.5 Artiști plastici și instrumentiști.....	119
3.2.6 Alte categorii intelectuale.....	122
3.3 Structura profesional-intelectuală în nordul Moldovei interbelice.....	127
Capitolul IV. LOCALISM CREATOR ÎN MOLDOVA SEPTENTRIONALĂ.....	144
4.1 Cultura românească interbelică, între tradiție și modernitate.....	144
4.2 Localism, provincialism, regionalism – acolada provinciei marginalizate.....	149
4.2.Revistele regionale – mostre de localism creator sau strategii de deprovincializare.....	156
Capitolul V. PRODUCȚIE INTELECTUALĂ NORD-MOLDOVENEASCĂ. INDEXARE A INTELECTUALILOR CU CONTRIBUȚIE SCRISĂ.....	174
CONCLUZII.....	198
ANEXA I.....	204
ANEXA II.....	227
ANEXA III.....	230
ANEXA IV.....	239
BIBLIOGRAFIE.....	245
Lista tabelor.....	258
Lista figurilor.....	259

Cuvinte cheie: intelectualitate, învățământ secundar, profesii intelectuale, localism creator, producție intelectuală, nordul Moldovei

Pornind de la premiza că istoria locală reprezintă un segment de relevanță secundară al istoriei naționale, dar că localul surprinde uneori prin identitatea sa și prin valențele pe care le conferă naționalului, lucrarea de față s-a dorit a fi o reconstituire pe coordonate istorice, geografice și sociologice a unei categorii sociale ce a purtat pe umerii săi progresul provinciei prin cultură. Intelectualitatea din nordul Moldovei, ca parte a intelectualității românești interbelice, a fost definită, în capitolul introductiv, ca grup socio-profesional creator și distribuitor de cultură, plasat cu preponderență într-un câmp cultural în care creația intelectuală reprezenta temelia culturii naționale la care provincia își aducea aportul.

Din punct de vedere geografic, aria cercetată cuprinde județele interbelice din zona de nord a Moldovei: cele aparținând Vechiului Regat - județele Baia, Botoșani, Dorohoi, și cele din zona Bucovinei: județele Suceava, Rădăuți, Câmpulung Moldovenesc. Trasarea acestor limite spațiale plasează astfel teza de față în categoria lucrărilor de istorie centrate pe axa local-regional, asupra căreia tot mai multe cercetări s-au înscris în ultimele două decenii.

Motivația consacării acestei cercetări intelectualității din provincie a constat, pe de o parte, în conștientizarea contribuției acesteia la procesul de modernizare pe care l-a implicat contextul politic, economic și social al României întregite. Pe de altă parte, demersul a pornit de la constatarea precarității studiilor consacrate intelectualității românești din această zonă a țării. Aceasta, cu atât mai mult cu cât intelectualitatea română din Transilvania și Banat a fost abordată în lucrări ample de istoricii ultimelor decenii. Pentru nordul Moldovei, cercetătorii s-au aplecat mai ales asupra relevării rolului și operei personalităților formate în acest spațiu, dar active ulterior în viața culturală sau politică din capitală. Deprovincializarea unor figuri precum Iorga, Enescu sau Lovinescu nu a estompat revendicarea acestora de către provincia de origine. Apoi, intelectualilor care s-au manifestat pe plan local li s-au consacrat studii individuale în monografii sau periodice locale sau regionale cu impact adesea limitat la granițele provinciei. Recuperarea acestor personalități s-a realizat în mare măsură prin intermediul enciclopediilor sau dicționarelor ce listează astfel de nume în ordine alfabetică, fără o structurare temporală, bazată doar pe originarea în spațiul nord-moldovenesc. Desigur, astfel de lucrări sunt instrumente de lucru

indispensabile pe baza cărora se pot concepe ulterior analize articulate ce pot contribui la o mai bună cunoaștere a istoriei locale sau regionale.

Am considerat necesar, ca înainte de a aborda aspecte precum formarea sau structura intelectualității nord-moldovenești să creionăm atmosfera culturală din localitățile urbane ale provinciei în care se concentrau activitățile intelectuale și instituțiile prin care provincia făcea pașii mărunți pe drumul spre modernizare. În acest sens, capitolul I intitulat *Ambianță culturală în nordul Moldovei interbelice* debutează cu argumentarea faptului că zona Botoșanilor și a Sucevei se circumscrie zonei periferice denumită nord al Moldovei, o „provincie în provincie”, a cărei identitate este conferită și de intelectualitatea locală ce depune eforturi creatoare pentru promovarea unui colț de țară marginalizat. Pentru fiecare din orașele Botoșani, Dorohoi, Fălticeni, Suceava, Siret, Rădăuți, Siret, Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului și Vatra Dornei am încercat să surprindem imaginea caracteristică, dominată de liniște și încremenire, ce contrastează totuși cu o activitate culturală bogată desfășurată în cadrul societăților culturale, liceelor, ateneurilor, teatrelor, bibliotecilor, dar și la redacțiile revistelor și ziarelor locale. Ambianța culturală se transpune astfel atât în mediu formator pentru viitorii intelectuali, cât și în scenă de afirmare a celor ce activează deja pe plan local.

Evoluția sistemului de învățământ de la începutul secolului XX a determinat o legătură indisolubilă între școală și viitorii intelectuali. Anii de formare modelează astfel traiectoria celor care după absolvirea formelor superioare de învățământ vor deține funcții intelectuale în societatea românească. Din această perspectivă, am considerat că învățământul secundar teoretic constituie sursa primară, chiar dacă neexclusivă, în coagularea intelectualității nord-moldovenești, în condițiile în care liceul reprezenta cea mai înaltă formă de educație pe care o putea conferi provincia. Capitolul al II-lea, intitulat *Învățământul secundar interbelic – sursă primară de formare intelectualității interbelice din nordul Moldovei*, a prezentat astfel rețeaua de licee din zonă cu accent pe rolul social și formativ al școlii, nu înainte însă de a opera o diagnoză a învățământului secundar interbelic românesc. Noul context postbelic ridica o serie de probleme vizând construcția localurilor școlare, reorganizarea corpului didactic decimat în război, uniformizarea învățământului de toate gradele, deschiderea accesului păturii de la sate și a tinerelor fete în licee. Reformarea învățământului secundar a constituit deci o preocupare majoră pentru toți miniștrii instrucțiunii publice. Între aceștia, principalul reformator, dr. C. Angelescu, a conceput liceul teoretic ca principal laborator de creare a elitelor țării, învățământul secundar

teoretic aflându-se în deceniile interbelice într-o situație privilegiată. Politica educațională de factură liberală ce încuraja frecventarea liceelor teoretice, secondată de eforturile părinților și ale autorităților locale în vederea creării de astfel de licee în fiecare oraș au dus la construirea unei adevărate fascinații a intelectualismului asupra tineretului interbelic pentru care absolvirea școlii secundare echivala cu șansa de acces pe treptele cele mai înalte ale societății. O astfel de traiectorie a politicii școlare a determinat apariția fenomenului șomajului intelectual ce s-a accentuat în contextul crizei economice din anii 30, indicând că amploarea pe care o luase învățământul secundar interbelic avea și un revers al medaliei. În fine, un alt aspect ce a fost tratat în mod distinct a constat în transpunerea învățământului în instrument de unificare a provinciilor alipite, cu toate consecințele pe care această politică a avut-o asupra minorităților ce încercau să își păstreze o anumită autonomie prin menținerea învățământului în limba și organizarea proprie.

După trasarea acestui cadru general, capitolul al II-lea a prezentat rețeaua de învățământ secundar teoretic superior din nordul Moldovei, alcătuită din 11 licee de băieți și șase școli secundare de fete. Micromonografiile acestor instituții s-au concentrat asupra rolului formativ îndeplinit atât în timpul procesului didactic, cât și în cadrul activităților extrașcolare – conferințe, reviste ale elevilor, preocupări literare și științifice ale profesorilor - ce au demonstrat funcțiile culturale diverse pe care liceul le-a coordonat în orașele provinciei interbelice.

Prezentarea cadrului instituțional a fost completată apoi de analiza cantitativă a absolvenților și a populației școlare nord-moldovenești, pe baza anuarelor școlare, a foilor matricole și a certificatelor de absolvire. Pentru perioada 1918-1938, calculele au indicat 3310 absolvenți ai clasei a VIII-a în județele din Vechiul Regat și 2663 de absolvenți în cele bucovinene, reprezentând anual, în medie, aproximativ 3% din absolvenții de liceu la nivelul întregii țări. Unele fonduri de arhivă au relevat și opțiunile universitare ale unora dintre acești absolvenți, însă o statistică prin care să se poată urmări traseul universitar și profesional al acestor tineri este încă un deziderat. În ceea ce privește populația școlară, criteriile prin prisma cărora a fost analizată au vizat, în primul rând, apartenența confesională și cea socială. Atât în județele nord-moldovenești din Vechiul Regat, cât și în cele bucovinene, ortodocșii dețin o pondere majoritară de peste 60%, urmați de tinerii de confesiune mozaică (35% în județele regățene și 24% în cele bucovinene). Minoritarii aparținând altor confesiuni înregistrează procente reduse cuprinse, în funcție de zonă, între 1-12%. Condițiile istorice diferite ce fac

distincția între nordul Moldovei regățean și cel bucovinean se reflectă și în proveniența socială a elevilor. Astfel, dacă în Vechiul Regat cei mai mulți tineri aparțin familiilor de comercianți (30%), funcționari (20%) sau intelectuali (19%), în Bucovina 28% dintre familiile de agricultori își trimit copiii pe băncile liceelor, indicând deschiderea pe care populația românească aflată sub ocupație timp de mai bine de un secol o manifesta față de școala secundară prin care pătura țărănească și-ar fi depășit condiția. În fine, pătrunzând în viața liceanului interbelic, analiza populației școlare nord-moldovenești se încheie cu redarea unor preocupări ale elevilor aflați la vârsta căutărilor și a trăirilor intense, manifestate, pentru unii, ca pasiuni politice extremiste, iar pentru alții ca prime imbolduri pe tărâmul creației literare.

Dacă intelectualitatea interbelică se recrutează din spectrul larg al absolvenților de liceu, următoarea etapă în cristalizarea acestei categorii sociale a constat în analiza structurilor profesionale intelectuale în care vor activa cei ce își desăvârșesc educația în învățământul universitar. Capitolul al III-lea intitulat *Structura intelectualității interbelice din nordul Moldovei* debutează astfel cu trasarea unor coordonate conceptuale ce pun în discuție intelectualitatea ca burghezie de mijloc sau pseudoburghezie ce avansează, datorită educației, în mod meritocratic pe scara socială și nu prin deținerea vreunui capital economic semnificativ. Profesionistul intelectual se manifestă în interbelic în triplă ipostază de producător cultural, distribuitor și consumator de cultură. Funcțiile pe care le desfășoară în câmpul cultural îi conferă intelectualului acea aură a cărturarului boem, deținător de capital simbolic ce generează prestigiu social determinat atât de nivelul ridicat de educație, cât și de profesia intelectuală desfășurată. Conștientizarea apartenenței la diferite categorii profesionale intelectuale determină organizarea acestor actori în asociații care să le promoveze interesele și care definesc condiția intelectualului interbelic tocmai prin prisma muncii desfășurate și a raportului de profesionalizare față de cultură.

Câteva categorii profesionale sunt reprezentative pentru analiza noastră: profesor, jurist, medic, militar, scriitor, ziarist, artist, inginer. Pentru fiecare din acestea am alcătuit micromonografii axate pe evoluția profesiei în spațiul românesc, reglementare și imagine pe care profesionistul o deține în arealul socio-cultural. Am abordat de asemenea problematica românizării în cadrul diferitelor categorii profesionale, chestiune strâns legată de fenomenul șomajului intelectual ale cărui rădăcini se regăsesc în politica educațională liberală interbelică. Plasând analiza profesiilor intelectuale la provincia nord-moldovenească, am apelat în primul

rând la Recensământul populației din 1930. Calculele întreprinse au indicat aproximativ 3000 de absolvenți de studii universitare ce își desfășurau activitatea în regiune la 1930, iar o analiză a domeniilor în care activa majoritatea intelectualilor și a liberilor profesioniști a generat o cifră de aproximativ 4000 de profesioniști – o cifră ce implică, firește, un anumit grad de relativitate. Prin raportare la categoria intelectuală la nivel național, nord-moldovenii ar reprezenta 4% din totalul celor 101.000 de profesioniști, iar prin raportare la populația activă locală, pătura intelectuală deține o pondere de 7%. Este vorba astfel de un segment destul de restrâns, dar care a evoluat numeric de la finalul secolului XIX și până în prima jumătate a secolului XX. Continuând analiza statistică, datele au indicat că profesorii și avocații sunt cele mai numeroase categorii intelectuale din zonă. Activitatea unor personalități din aceste domenii a relevat implicarea în viața culturală a provinciei, manifestată mai ales printr-o bogată activitate publicistică. Menționăm în acest context și scriitorii nord-moldoveni ce nu alcătuiesc o categorie largă, dar care înglobează unele nume ale căror creații au fost premiate anual de către Societatea Scriitorilor Români. Concluzionând la acest nivel, menționăm că profesioniștii intelectuali, proveniți din absolvenții de liceu și facultate, reprezintă de fapt un spectru îngustat de recrutare a intelectualilor activi, dedicați creației și implicați în viața socială a provinciei. Chiar dacă au constituit o pătură destul de subțire, concentrată în mediul urban, aportul acestora la progresul provinciei de la periferia țării a fost unul indispensabil.

Următorul capitol introduce problematica producției intelectuale nord-moldovenești în perioada analizată. Până la identificarea contribuțiilor scrise, capitolul IV intitulat *Localism creator în Moldova septentrională* plasează creația provincială sub cupola teoretică a conceptului de localism creator. Pentru o contextualizare relevantă a acestui concept, capitolul debutează cu prezentarea Marii dezbateri din interbelic între curentele de factură tradiționalistă și cele moderniste, privind progresul cultural al noului stat format. Am accentuat asupra viziunii neosămănătoriste promovate de istoricul Nicolae Iorga, prin raportare la sincronismul lovinescian, întrucât, în limitele acestui curent, localismul creator propune valorificarea istoriei și a tradiției provinciilor, a folclorului local, transpunându-se în instrument de formare a culturii autentice. Cultivarea localismului creator reprezenta apanajul intelectualului provinciei ce se manifesta de cele mai multe ori de la tribuna revistelor locale. Pentru acest actor al periferiei, localismul deținea două valențe: pe de o parte, fenomenul era generat de o serie de complexe ce converg în jurul binomului centru-periferie, pe de altă parte, localismul apare și ca strategie

culturală, de deprovincializare și pătrundere în viața culturală a centrului. Analiza a dezbătut de altfel această problematică a provincialismului, stabilind că un complex al provinciei diferă de la zona regățeană a nordului Moldovei la zona bucovineană, în funcție de anumiți factori determinanți. Dacă pentru Botoșani și Dorohoi, complexul este amplificat de paradoxul între pleiada de cărturari deprovincializată, dar formată pe aceste meleaguri, și încremenirea pe care aceasta a lăsat-o în urmă, pentru Bucovina vorbim de o criză de identitate generată de paradoxul între un complex de superioritate al unei provincii păstrătoare de spirit românesc și un statut de inferioritate generat de ignorarea regiunii de către centrul țării.

Izolarea provincială a canalizat însă energiile creatoare în jurul unor reviste sau grupări locale. Au fost analizate succint, cu accent pe disputele în jurul relației antagonice centru-periferie, următoarele reviste din zona de nord a Moldovei: *Junimea Moldovei de Nord*, *Revista Moldovei*, *Tudor Pamfile*, *Revistă de limbă, literatură și artă literară*, *Șezătoarea*. *Revistă pentru literatură și tradițiuni populare*, *Unu*, *Junimea literară*, *Făt-Frumos*, *Freamătul literar*, *Iconar*. În fine, capitolul se încheie cu prezentarea variatelor atitudini pe care le manifestă diferite reviste și personalități din capitală față de literatura periferiei, de ideea de provincialism și de asamblarea acestora în cadrul fenomenului de localism creator.

După această amplă tratare a cadrului teoretic în care se plasează creația interbelică nord-moldovenească, ultimul capitol intitulat *Producție intelectuală nord-moldovenească. Indexare a intelectualilor cu contribuție scrisă* prezintă o listare a 121 de intelectuali cu contribuții scrise sau cu opere de artă lăsate posterității. Am luat în considerare acei intelectuali originari sau deveniți moldoveni „prin adopție” care au activat în zonă, cel puțin în perioada interbelică. Firește, nu susținem că orice autor devine automat intelectual, dar trebuie să luăm în considerare că scrisul reprezintă principalul instrument de impact în relația intelectualului cu societatea. Studiul prosopografic a evidențiat 121 de producători culturali, 38 din județele nord-moldovenești ale Vechiului Regat și 83 din județele bucovinene. Analiza acestora a vizat încadrarea pe criterii de vârstă, indicând ponderea majoritară a celor formați înainte de 1900, dar și criterii privind profesia intelectuală, studiile și domeniile abordate. Astfel, cei mai mulți producători culturali aparțin cadrelor didactice, cu licențe în diferite domenii obținute în țară sau străinătate, iar principala scenă de manifestare o constituie presa literară sau de opinie.

Dacă meritele acestor autori în promovarea și progresul cultural al provinciei nu poate fi contestat, impactul creațiilor lor la nivelul culturii național este relevant însă de receptarea în

critica literară a vremii sau în cea produsă recent. În acest sens am utilizat diverse enciclopedii, dicționare de personalități și istorii ale literaturii române. Dacă la nivel local, înscrierea autorilor în pleiada personalităților zonei alunecă adesea spre tonalități apologetice, critica de la centru se manifestă mult mai exigent, recunoscând importanța valorificării localului, dar demonstrând limitele acestei creații ce se încadrează de cele mai multe ori într-un „sămănătorism întârziat” prin care provincia încearcă să își configureze identitatea.

Reconstituirea monografică a intelectualității nord-moldovenești s-a dovedit astfel un demers destul de complex și dificil ce a implicat o serie de problematizări specifice deceniilor interbelice, perioadă în care coagularea identității naționale reflectate în cultură a preocupat nu doar tânăra intelectualitate, cât și vechea generație. Pe drumul acestor căutări s-a regăsit și intelectualitatea provinciei care a încercat prin autopromovare să își aducă aportul la progresul și afirmarea noului stat format. În acest sens, importanța studierii localului este sintetizată de autorul monografiei mișcării bucovinene Iconar, ale cărui cuvinte le vom invoca la final de drum:

Teoria vârfulilor și a monocentrismului trebuie să se bazeze pe cunoașterea ambianței, a freamătului ideatic, a conjuncturilor care dau, în realitate, chiar și numai ca fundal, o identitate inconfundabilă perioadei avute în discuție¹.

¹ Mircea Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*. *Literatură și politică în Bucovina anilor 30*, Iași, Timpul, p. 180.